BOEKBESPREKINGEN

Ir H. Vos en J. C. Wijnmaalen, OVERHEIDSWERKZAAMHEID, OVERHEIDSFINANCIËN EN INKOMENSVERDELING, Deel VII van de serie monografieën „De Nederlandse volkshuishouding tussen twee wereldoorlogen", Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht en Antwerpen, 81 blz.

door Prof. dr C. Goedhart

Deze studie van de Heren Vos en Wijnmaalen, verschenen in 1952, is voor een groot deel een bewerking van gedeelten der in 1946 gepubliceerde studie van ir H. Vos, getiteld „Enige kwantitatieve onderzoekingen over de betrekkingen tussen overheidsfinanciën en volkshuishouding" (Nr 38 van de serie publicaties van het Nederlandsch Economisch Instituut te Rotterdam), welke was gebaseerd op materiaal, in de jaren 1938 tot 1940 verzameld door het wetenschappelijk bureau van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. Van deze vroegere publicatie werd de daarin opgenomen analyse van de kwantitatieve betekenis van belastingheffing en belastingbesteding voor de maatschappelijke inkomensverdeling grotendeels ongewijzigd in het thans verschenen boek overgenomen. Deze analyse van de betekenis der inkomensverschuivingen, die een gevolg zijn van de overheidsactiviteit, was uitsluitend gebaseerd op de verdeling van de inkomens naar hun grootte. In de thans verschenen studie is daaraan een belangwekkende analyse toegevoegd, gebaseerd op de verdeling van het nationale inkomen over de sociale groepen in de volkshuishouding. De nieuwe analyse werd mogelijk gemaakt dank zij de na de tweede wereldoorlog door het Centraal Bureau voor de Statistiek, mede op basis van het werk van het Centraal Planbureau, gepubliceerde gegevens aangaande de verdeling van het nationale inkomen over de verschillende huishoudingen, die tezamen de volkshuishouding uitmaken en aangaande de leveranties en overdrachten tussen de verschillende groepen huishoudingen onderling. De nieuwe bewerking werd, in overleg met ir Vos, verzorgd door de Heer Wijnmaalen, verbonden aan het Centraal Planbureau.

Deze studie is verdeeld in drie hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk, getiteld „De overheidswerkzaamheid", bevat een korte inleiding betreffende de kwalitatieve betekenis van de verschillende vormen van overheidsactiviteit, ongeveer overeenkomende met de desbetreffende beschouwingen in de vroegere studie van ir Vos.

Hoofdstuk II is gewijd aan de indeling en de opbrengst van de belastingen. Ook dit gedeelte komt in hoofdzaak overeen met hetgeen terzake reeds was opgenomen in de in 1946 gepubliceerde studie. Alleen heeft het cijfermateriaal enige uitbreiding ondergaan. Terwijl in de vroegere publicatie de jaren 1924 tot en met 1938 in het onderzoek waren betrokken, bestrijkt de nieuwe publicatie het gehele interoorlogs-tijdvak van 1921 tot en met 1939.

Helaas heeft de bewerker geen gebruik gemaakt van de hem geboden gelegenheid, in de tekst duidelijk onderscheid te maken tussen verleden en heden. Verschillende zaken, die reeds geruime tijd tot het verleden behoren, worden besproken in een tekst, die geheel in de tegenwoordige tijd is gesteld. Op deze wijze wordt bijv. gesproken over de gemeentefondsbelasting en over de gemeentelijke zakelijke belasting op het bedrijf, zonder dat daarbij melding wordt gemaakt van de afschaffing van deze belastingen. Zelfs vindt men op bladzijde 18 vermeld, dat „artikel 282 van de Gemeentewet luidt: ...", hoewel dit artikel sinds 1948 uit de Gemeentewet is verdwenen.

Niet minder te betreuren is het, dat de schrijvers, die een zeer goed bruikbare systematische indeling van de belastingen in zeven categorieën hanteren en voorts het gebruikelijke, verhelderende onderscheid maken tussen kostprijsverhogende belastingen en belastingen op winsten, daarnaast in hun beschouwing blijven vast houden aan een verouderd standpunt ten aanzien van het onderscheid tussen directe en indirecte belastingen (bladzijde 31), een onderscheid dat uit economisch oogpunt weinig relevant moet worden geacht. De Heren Vos en Wijnmaalen verkondigen nog steeds de opvatting, dat de directe belastingen niet afwentelbaar zouden zijn, in tegenstelling tot de indirecte belastigen, waar in beginsel de mogelijkheid tot afwenteling aanwezig is. Het is verwonderlijk, dat in 1952 de mening nog wordt gehuldigd, dat directe belastingen niet afwentelbaar zijn, terwijl niet alleen de grote meerderheid der hedendaagse belasting-theoretici erkent dat in vele gevallen ook directe belastingen afwentelbaar zijn - in een mate, afhankelijk van vraag- en aanbod-elasticiteiten en marktvormen - maar bovendien de practijk van het economische leven de afwentelingsmogelijkheid van directe belastingen duidelijk heeft doen zien. Een zeer kras voorbeeld daarvan is bijv. de vrijwel volledige afwenteling op de buitenlandse afnemers van de in Zweden - na het uitbreken van de vijandelijkheden op Korea - geheven exportheffing ter afroming van de winsten van de houtexporteurs. Ook de afwenteling van loonbelasting op de werkgevers, vaak mogelijk gemaakt door een inelastische vraag naar arbeidskrachten en door de machtspositie van de vakverenigin-

gen, levert een duidelijke illustratie op van de onhoudbaarheid van het standpunt, volgels hetwelk directe belastingen niet voor afwenteling vatbaar zouden zijn.

Het meest belangwekkende deel van het boek is het derde en laatste hoofdstuk, getiteld „Overheidsfinanciën en Inkomensverdeling". Op basis van de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek wordt daar voor de gehele periode van 1921 tot en met 1939 een belangwekkend overzicht gegeven van de exploitatierekeningen van de overheid, van de „functionele" en „sociale" inkomensverdeling - waarbij onder sociale inkomensverdeling de verdeling van het nationale inkomen na het tot stand komen van de inkomensoverdrachten wordt verstaan -, van de inkomensoverdrachten tussen overheid, zelfstandigen, loontrekkers en pensioen- en verzekeringsfondsen en van de ontwikkeling van loonquote en ondernemersinkomensquote in het nationale inkomen verdiend in bedrijven. Hier is een hoeveelheid ongetwijfeld zeer belangwekkend cijfermateriaal op overzichtelijke wijze bijeengebracht, die niet alleen goede diensten kan bewijzen bij dieper gaande studies over de periode tussen de beide wereldoorlogen maar evenzeer van groot nut kan zijn voor vergelijkende onderzoekingen betreffende de perioden vóór en na de tweede wereldoorlog.

De over het geheel genomen zeer helder geschreven toelichtende tekst bij de nieuwe tabellen geeft mij aanleiding tot een tweetal detailopmerkingen. In de eerste plaats vraag ik mij af, of het wel juist is,zoals op bladzijde 41 geschiedt - in navolging van dr D. B. J. Schouten in diens proefschrift „De Overheidsfinanciën in de Volkshuishouding" - te spreken van „consumptie" van de overheid. Terecht stellen de schrijvers zich op het standpunt, dat de overheidshuishouding, voor zover zij zich bezig houdt met de collectieve goederenvoorziening, als productiehuishouding moet worden beschouwd. Men kan daarom m.i. ter aanduiding van het totaal van de beloningen van de productiefactoren door de overheid en de netto leveranties aan de overheid door bedrijven en buitenland beter spreken van consumptie van collectieve goederen door de gemeenschap dan van overheidsconsumptie. Voorts kan ik niet inzien, dat het juist zou zijn - zoals de schrijvers eveneens op bladzijde 41 doen - de netto besparingen van de overheidssector, zijnde het batig saldo van de explotatierekening van de overheid minus afschrijvingen, gelijk te stellen aan de netto investeringen van de overheidssector.

Ht slot van hoofdstuk III bevat de analyses betreffende de toerekening van de overheidsuitgaven aan de gezinsgroepen en betreffende het resultaat van belastingdruk en overheidsuitgaven voor de onderscheiden gezinsinkomens-klassen, beide betrekking hebbende op de jaren 1935 en 1936, die ook reeds in de studie van ir Vos van 1946 waren opgenomen.

Met het bijeenbrengen en bewerken van een hoeveelheid zeer belangwekkend cijfermateriaal hebben de Heren Vos en Wijnmaalen een bijzonder nuttig werk verricht. Het is jammer, dat aan de bruikbaarheid van hun boek tekort is gedaan door het achterwege laten van een systematisch inhoudsoverzicht en van een zaken-register.

ENIGE ASPECTEN VAN DE ONTWIKKELING VAN HET ECONOMISCH INZICHT TUSSEN DE BEIDE WERELDOORLOGEN door Prof. Dr G. W. Groeneveld, uitgeverij Het Spectrum Utrecht-Antwerpen 1952, 104 blz.

door Prof. Dr G. Th. J. Delfgaauw

Dit geschrift vormt de inleiding tot het grote verzamelwerk „De Nederlandse volkshuishouding tussen twee Wereldoorlogen", dat bij de bovengenoemde uitgeverij verscheen onder supervisie van Prof. Dr P. B. Kreukniet. De inleiding werd, zoals welhaast traditioneel mag heten, als laatste stuk gepubliceerd zodat het gehele werk thans compleet is en in een drietal banden verkrijgbaar. De studie van Prof. Groeneveld bestaat uit algemene inleidende beschouwingen en vervolgens uit hoofdstukken over de economische orde, het wezen van de prijs, de prijstheorie, de waardetheorie, de conjunctuurtheorie en de geldtheorie.

De auteur doet in het voorwoord een beroep op de clementie van de lezer en vraagt aan zijn geschrift geen strenge toets te willen aanleggen met betrekking tot de volledigheid van het behandelde; hij wijst erop, dat hem slechts een vrij kort tijdsbestek voor het schrijven werd toegestaan. Aan dit beroep gevolg gevende, zij met een kwalitatieve toetsing van het geschrevene volstaan. De norm voor die toetsing moet blijkbaar zijn gelegen in de doelstelling, die geldt voor het gehele verzamelwerk en dus ook voor het onderhavige geschrift. Deze doelstelling in mijn eigen woorden weergevend, wil men de intellectuele kringen van onze samenleving enig begrip bijbrengen van de economische gebeurtenissen en stromingen in een overgangsperiode alsmede van de lessen, die uit de opgedane ervaring getrokken kunnen worden voor de oplossing van de maatschappelijke en politieke problemen, die thans (zo zegt het prospectus) „in vergaderzaal, parlement, vak- en dagblad aan de orde zijn".

Aan deze norm het geschrift van Prof. Groeneveld toetsende, moeten wij tot ons leedwezen constateren dat het teleurstelt. Het geeft den niet-economist stellig geen helder denkbeeld van de ontwikkeling van de economische wetenschap gedurende het beschouwde tijdperk; wie, met het doel zich in dit opzicht te oriënteren, het geschrift ter hand zal nemen, zal het onbevredigd terzijde leggen. Voortdurend wordt gesproken en geoordeeld over allerlei in de bedoelde periode uitgekomen boeken en ontwikkelde leerstukken zonder dat een korte en duidelijke samenvatting van hun voornaamste inhoud daaraan voorafgaat. Die fout wordt dikwijls gemaakt in voor het algemene publiek bestemde geschriften; inderdaad, maar dat neemt hier de fout niet weg. Een lezer van Groeneveld's boek zou toch in staat moeten zijn aan de hand van het daar medegedeelde zich een algemene indruk te vormen van bv. Eucken's grote bijdrage tot de leer der economische orde of van de „Keynesiaanse revolutie" om maar twee van de belangrijkste leerstukken uit het tijdperk tussen de beide wereldoorlogen te noemen; maar dat kan de lezer stellig niet. Te haastig geeft de auteur zijn eigen visie op deze en andere vraagstukken en te weinig verdiept hij zich in de gedachtenwereld van degenen, die in de laatste dertig jaren de moderne economische wetenschap vorm gaven.

Dit wil niet zeggen, dat de vakkundige beoefenaar van de economie in tegenstelling tot de leek zich wél voldaan zou gevoelen door de lectuur van het geschrift van collega Groeneveld. Allerminst; hij zal telkens struikelen over bedenkingen en dat valt daaraan toe te schrijven, dat een enkele heldere beschouwing en een enkele fraaie passage (bv. de openingspassage) schuil gaan in een stortvloed van naar ons oordeel wazige wijsgerige uitweidingen, waarbij Groeneveld voornamelijk de voetsporen van Othmar Spann drukt. De auteur draagt zijn eigen visie verre van helder voor. Nemen wij als voorbeeld het hoofdstuk over „het wezen van de prijs". Als wij de auteur goed begrijpen, betoogt hij dat de vrije prijsvorming voor de gemeenschap als geheel nog niet het grootste welvaartresultaat garandeert. Zo gesteld, zal niemand met hem van mening verschillen. Al was het slechts omdat vrije prijsvorming nog niet identiek is aan volledige concurrentie op alle markten. En zelfs voor de volledige concurrentie zal thans wel niemand zonder reserves het optimum-theorema van de school van Lausanne aanvaarden. En dus bespreekt elk economisch handboek eerst de tekortkomingen van het prijsmechanisme en dan de prijspolitiek van de overheid, hetzij rechtstreeks door prijszetting hetzij indirect door uitoefening van invloed op de data, op de „vorgelagerte Faktoren" zoals Röpke het uitdrukt.

Maar nu laten wij Groeneveld aan het woord. „De prijs en prijsvorming schept niet als zodanig de orde in het economische leven. De leiding, de principale oorzaak, die door het welvaartsdoel bewogen wordt, heft het instrumentele prijzenstelsel op in een orde, waarin het krachtens zijn wezen niet staat. Bij deze conceptie wordt er verondersteld, dat de oordelen strikt economisch rationeel zijn bepaald. De leidingen in de verschillende organisaties, volgens het organisch beginsel vanaf individu tot staat, zijn derhalve, ieder op eigen terrein, de principale oorzaken, welke de prijzen en prijzenstelsels als instrumenten hanteren. Deze leidingen zijn nodig, omdat het doel en de daarmede correlerende orde als zodanig liggen boven de natuurlijke krachten van het prijzenstelsel" (blz. 42). Hier wordt blijkbaar niets anders gezegd dan dat de prijzen instrumenten zijn voor het menselijk welvaartsstreven en dat zij los daarvan geen zelfstandig bestaan hebben; zodat de wijsgerige formulering alleen betekent, dat men iets vanzelfsprekends op een heel moeilijke manier zegt. Een volgende greep: „Het organisch samenhangende prijzenstelsel, dat bij Cassel eigenlijk volkomen nominalistisch werd gedacht, als het ware in de lucht zweefde, werd, al zij het ook in een te eenzijdige en te extreme en daarom onaanvaardbare gedachtengang, namelijk o.a. door Othmar Spann, wederom teruggebracht tot de fundamenten ervan. „Preise sind Ausdruck der Gliederbau", aldus Spann. Prijzen drukken reële vraag- en aanbodsverhoudingen uit in de volkshuishouding en de prijzen zijn organisch, niet als zodanig, van nature, maar omdat de volkshuishouding in haar kwantitatieve geledingen een doelgeordend organisch geheel vormt" (blz. 43). Hoe kan men zeggen, dat bij Cassel het prijzenstelsel a.h.w. in de lucht zweeft? Maakt Cassel het niet volkomen duidelijk, dat de prijzen de uitdrukking vormen van wat hij noemt het „schaarsteprincipe"? En worden in Cassel's vergelijkingenstelsel de prijzen als onbekenden niet verklaard uit de vraagfuncties der consumenten (subjectieve „Bestimmungsgründe") en uit de technische coëfficiënten zomede uit de gegeven hoeveelheden der elementaire productiefactoren (objectieve „Bestimmungsgründe")? Men kan zijn bezwaren hebben tegen dergelijke vergelijkingenstelsels maar men kan toch waarlijk niet volhouden, dat zij de prijzen in de lucht laten zweven. Deze en andere passages in het geschrift van Groeneveld lezende, beseft men hoe gefundeerd de kritiek van Eucken is op de „Begriffsnationalökonomie", op de aprioristische begripsconstructies die het uitzicht op de werkelijke economische verschijnselen in de weg staan.

Groeneveld wil een „realistische economie". Wat hij daarmede bedoelt, is mij niet

duidelijk geworden. Wij willen allen realisme in die zin, dat het ons gaat om kennis van de economische realiteit. Een nadere precisering van „realisme" is dus broodnodig maar ik heb die precisering nergens gevonden. Men kan natuurlijk elke vooruitgang in het economisch inzicht, bv. de leer van de onvolkomen concurrentie of van het monetair evenwicht, als een stap naar „realisme" beschrijven maar dan is die term geheel inhoudsloos en geen aanduiding van een bepaalde wijze van werken in de beoefening van de economie. Nu wordt hier en daar gezegd, dat in het beschouwde tijdperk „realistisch-economische theoriën en methoden" de „abstracte gedachtenconstructies" verdrongen (bv. op blz. 12). De „General Theory" van Keynes wordt dan als voorbeeld van realisme ten tonele gevoerd. „Keynes beschrijft wel het formele evenwicht van het economisch organisme, doch hij doet dit op realistische wijze. Zijn General Theory gaat dan ook boven het zuiver formele uit en is een aanklacht tegen de maatschappelijke organisatie" (blz. 11). Hiervan begrijp ik niet veel. Volgens mij is Keynes een groot, oorspronkelijk, abstract denker. Begrippen als de functie der liquiditeitsvoorkeur, de „marginal efficiency of capital", „user cost", de „multiplier", de werkgelegenheidselasticiteit — om er slechts een paar te noemen — zijn toch zeker „abstracte gedachtenconstructies" en het is wellicht de grootste verdienste van Keynes, dat hij het theoretisch instrumentarium zo ontzaglijk verrijkt heeft.

Wat onder economisch realisme verstaan moet worden, blijft in nevelen gehuld. Wanneer het alleen de bedoeling is te zeggen, dat de economie tussen de beide wereldoorlogen, evenals trouwens in welke periode ook, de invloed onderging van het feitelijk economisch gebeuren, dan wordt slechts een open deur ingetrapt. Maar vermoedelijk is ook dit niet de bedoeling. Het is trouwens merkwaardig hoe weinig aandacht wordt gewijd aan de sociale bepaaldheid der economie; men had in dit kader anders verwacht. Wij missen in dit verband vermelding van het mooie boekje van Stark, „The history of economics in its relation to social development" en vooral van Eucken's magistrale analyse van dit onderwerp in zijn „Grundlagen der Nationalökonomie", waarbij dan met name het belangrijke onderscheid tussen „waarheid" en „actualiteit" van de economische theorie gereleveerd zou moeten worden.

Een enkele opmerking nog over de beschouwingen, die de auteur aan de economische orde heeft gewijd. Ook hier treft het weer hoe vaag de wijsgerige bespiegelingen zijn, waarin hij zich zo gaarne vermeit. „De economische orde", zo zegt hij op blz. 38, „is noch een bijzondere gave Gods (de theologische periode) noch een weldadig gevolg van een blinde natuurwet, maar een menselijke schepping, door de mensen, dus van onder op, en menselijke instellingen (staat en organisaties tussen individu en staat gelegen) in vrijheid en noodzakelijkheid gevormd". Hier staat dus, dat de economische orde door de in groepsverband levende mensen, gevormd wordt in verband met hun inzichten en op de grondslag van verschillende gegevens; dat zal niemand bestrijden en het vloeit niet uit enig bepaald wijsgerig inzicht voort. „Indien de mens met zijn instellingen zich terugtrekt uit de economische orde zou deze tot een chaos worden", zegt de auteur even verder; bedoeld is blijkbaar, dat het economisch leven chaotisch zou worden indien noch de staat noch „corporaties" er leiding aan zouden geven. Maar die stelling is kwalijk houdbaar; is de economie als positieve wetenschap niet juist ontstaan uit de verwondering over het feit, dat in het economisch leven een spontane orde ontstaat en geen chaos daar waar van boven af gegeven leiding ontbreekt? Elke inleiding tot de economie vestigt daar de aandacht op en Groeneveld zelf constateert dit feit op blz. 25 zodat hij op blz. 38 met zichzelf in tegenspraak raakt.

Eucken's bijdrage tot de leer der economische orde wordt op blz. 29 met enkele zinnen afgedaan, waarin wij lezen dat deze grote economist ook al de „realistische beschouwingswijze toepast" en dat hij „kwam tot de aanvaarding van planmatig handelen". Welken indruk krijgt hier de lezer? Dat Eucken zich uitsprak als voorstander van een of andere vorm van planhuishouding. Maar het tegendeel is waar. Eucken bepleit en „aanvaardt" in zijn Grundlagen niets. Hij gaat alleen analyserend te werk en hij stelt zich tot taak de elementen van de economische orde op te sporen en te systematiseren. In dat verband zegt hij, dat alle economisch handelen begint met de opstelling van een plan en dat wij moeten nagaan op welke verschillende soorten van data die plannen zoal gebaseerd worden. Het „plan" heeft in Eucken's analyse dus een centrale plaats maar in een geheel anderen zin dan men uit Groeneveld's redactie zou afleiden.

Hierbij willen wij het laten. Wij hebben enkele hoofdlijnen besproken en zullen ons niet in detail-kritiek begeven. Het spijt ons geen gunstiger oordeel te kunnen uitspreken. Het is stellig geen gemakkelijke taak in een kort geschrift de ontwikkeling van de economie na 1918 te behandelen. Maar ook als men dat in aanmerking neemt, moet men naar onze overtuiging toch vaststellen, dat collega Groeneveld in de verrichting van deze taak gefaald heeft. Laten wij hopen, dat langer nadenken en rustiger studie hem te eniger tijd eens in de gelegenheid zullen stellen revanche te nemen.

ENIGE GRONDSLAGEN VOOR DE FINANCIERING DER ONDERNEMING; deel II: De dekking en de prijs van het crediet (nagelaten onvoltooid manuscript) door Dr N. J. Polak

door Drs A. Th. de Lange

Prof. Polak heeft in de voorberichten bij de laatste drukken van zijn proefschrift: Enige grondslagen voor de Financiering der Onderneming bij herhaling erop gewezen, dat het boek zich bepaalt tot *enige* grondslagen voor de financiering der onderneming, met name tot die, waarop de crediettermijnen steunen. Voor beschouwingen over de betekenis van de prijs en de dekking van het crediet voor de ondernemingsfinanciering heeft hij daarbij verwezen naar de dissertatie van Dr B. H. de Jongh: Effecten- en credietvormen. Slechts weinigen — vermoedelijk ook de beide promovendi niet — zullen met deze wijze van verdeling van het studieterrein ingenomen geweest zijn. Zoals nauwelijks anders kon worden verwacht, geven de beide proefschriften tezamen geenszins een volledige en afgeronde behandeling van het financieringsprobleem van het bedrijf. Noch de wijze, waarop het financieringsvraagstuk in deelproblemen is verdeeld, noch de verschillen in de methode van behandeling der vraagstukken zijn bevorderlijk voor het behalen van de voordelen, welke — zoals de economie ons leert — de arbeidsverdeling in vergelijking met de ongedeelde arbeid moet opleveren. Het is dan ook verheugend, dat Polak ongeveer 30 jaren na de samenstelling van zijn proefschrift nog de gelegenheid heeft kunnen vinden op de hem eigen wijze de bestudering van het probleem van prijs en dekking van het crediet ter hand te nemen. Te betreuren is het evenwel, dat deze studie ten opzichte van het onderzoek naar de crediettermijnen een aanvullend karakter heeft verkregen. Velen zouden gehoopt hebben, dat aan Polak de tijd gegeven zou zijn de vraagstukken van de termijn, de prijs en de dekking van het crediet in één samenvattende beschouwing te behandelen.

In het inleidend hoofdstuk van het als deel II aangeduide onderdeel der studie vindt men het onderwerp van dit deel als volgt omschreven: „Het zal aanbod van en vraag naar crediet analyseren, alsmede de hoedanigheid — en prijsverhoudingen van de verschillende vormen, waarin de credietverlening zich voordoet. Daarbij zal de tijdsduur van het crediet, welke in het eerste deel uitvoerig is behandeld, als gegeven worden aangenomen en zullen de dekking en de prijs van het crediet als objecten van onderzoek worden beschouwd". De richting, waarin het onderzoek zich beweegt, komt tot uitdrukking in de titels der volgende hoofdstukken. Deze titels luiden: II. Sparen, beleggen en investeren. III. De rol van de belegger. IV. Beleggingsrisico. Zoals in een wetenschappelijke studie kan worden verwacht, heeft Polak veel aandacht besteed aan de begripsvorming. In aansluiting op de in deel I behandelde begrippen worden nieuwe begrippen geformuleerd, welke in het bijzonder betrekking hebben op sparen, beleggen en investeren, en op de vragen van rentabiliteit en risico, welke zich bij het beleggen voordoen. Bij het lezen van de desbetreffende beschouwingen komt men onder de bekoring van het analytisch denkvermogen van de schrijver; hoe duidelijk en helder worden de verschijnselen beschreven en ontleed en worden de begrippen in al hun onderscheidingen geformuleerd. Doch tegelijk — zo is het althans de schrijver van deze bespreking vergaan — dringt zich de vraag bij de lezer op: Waartoe leidt dit alles, de vraag naar de zin van deze verscheidenheid van begrippen, naar de plaats, welke deze begrippen bij de oplossing van het in de aanvang gestelde probleem zullen innemen. Enerzijds is men bereid de analyse en de formulering der begrippen als onweerlegbaar en onontkoombaar en daardoor haast als vanzelfsprekend te aanvaarden, anderzijds zet men zich — wellicht juist daarom — tot de overdenking: zijn dit de begrippen, die men nodig heeft voor het stellen en oplossen van het vraagstuk van prijs en dekking van het crediet. Hoe gaarne zou de lezer in ditzelfde boek hebben gelezen, hoe de schrijver hem aan de hand van deze analyse en begripsvorming in de veilige haven van de oplossing kan loodsen. Helaas heeft de te vroeg ontslapen hooggeleerde auteur niet meer de gelegenheid gekregen zijn arbeid te voltooien.

Deze bespreking mag niet worden afgesloten zonder melding te maken van enkele markante punten in het betoog van Polak. Na de beschrijving van de begrippen rentabiliteit en risico van de belegging, komt de schrijver in par. 10 tot de coördinatie van rentabiliteit en risico. Door de opstelling van rentricurven wordt de relatie tussen rentabiliteit en risico aangegeven volgens een lineaire functie. De gedachte van de rentricurve wordt de grondslag voor de verdeling van de rentabiliteit van een kapitaalaanwending in de zuivere kapitaalrente en de risicopremie. In deze beschouwingen worden tevens ingevoerd de begrippen critische rentabiliteit en critische risico-premie; de critische risico-premie is het verschil tussen de critische rentabiliteit en de zuivere kapitaalrente. Het begrip critische risico-premie geeft dan weer aanleiding tot een interessante onderscheiding van de kapitaalmarkt in een onverdeelde, algemene markt, waar de zui-

vere kapitaalrente wordt bepaald, en een groot aantal afzonderlijke markten voor allerlei bepaalde kapitaalaanwendingen. Het blijkt dan, dat de critische risico-premies tezamen de aanbodscurven op de afzonderlijke markten voor de verschillende kapitaalaanwendingen vormen.

Ten aanzien van het beleggingsrisico onderscheidt Polak het interne, het externe en het valutarisico; hij is slechts toegekomen aan de behandeling van het interne risico, waaronder wordt verstaan de redelijk geschatte mogelijkheid, dat het kapitaal in de aanwending, welke het vindt, de ten tijde der aanwending geldende zuivere kapitaalrente niet of niet geheel zal opleveren of zelfs geheel of gedeeltelijk zal verloren gaan. In aansluiting op zijn beschouwingen over het interne risico behandelt Polak de concentratie van risico's. Drie wijzen van risico-concentratie vinden behandeling: risicobundeling, risicogemeenschap en risico-overdracht.

Wij kunnen belangstellenden in het vraagstuk van de prijsvorming op de kapitaalmarkt slechts aanraden de hier alleen met het onderwerp aangeduide beschouwingen zelf te lezen. Zij zullen aan het wetenschappelijke werk van wijlen prof. Polak een dankbare herinnering bewaren.

PRODUCTIVITEITSVERHOGING DOOR DOELMATIGE ADMINISTRATIEVE EN COMMERCIELE ORGANISATIE, rapport samengesteld door C. H. A. J. Janssens, Drs C. L. Spits en Dr J. G. Stridiron, in opdracht van de Contactgroep Opvoering Productiviteit, Den Haag

door Drs S. C. Bakkenist

Het is nuttig kennis te nemen van de brochure, die door de heren C. H. A. J. Janssens, Drs C. L. Spits en Dr J. G. Stridiron, allen leden van het N.I.v.A., in opdracht van de Contactgroep Opvoering Productiviteit is geschreven over de invloed die van doelmatige administratie en organisatie op de productiviteitsverhoging kan uitgaan. Uiteraard zijn over dit onderwerp reeds vele dikke boeken geschreven en zullen er in de toekomst nog veel boeken worden geschreven. Het is echter de verdienste van de samenstellers, dat zij in zeer kort bestek verschillende aspecten hebben aangestipt, t.w.:

1. *De calculatie:* Hoe bepaalt men de kostprijs en hoe gebruikt men de kostprijs?
2. *Het bewaken van de kostprijs:* Hoe houdt men de kostprijs op een normaal verantwoord niveau?
3. *De administratie als steun voor de fabricage:* Hoe gebruikt men administratieve gegevens teneinde tot een doelmatige productie te geraken?
4. *De organisatie van in- en verkoop:* Hoe dienen in- en verkoopafdelingen te functionneren en hoe bewaakt men de efficiency van deze afdelingen?
5. *De verkoopbegroting als basis van de verkoopactiviteit en als middel tot coördinatie met inkoop- en productieprogramma:* Hoeveel zal worden verkocht en hoe bereikt men, dat inkoop, productie en verkoop op elkaar afgestemd blijven?
6. *De rationalisatie van de administratieve werkzaamheden:* Hoe bewaakt men de efficiency van het administratieve apparaat?

Daarbij is ernaar gestreefd lange theoretische beschouwingen te vermijden, evenals vaktermen. De schrijvers hebben kennelijk het oog gehad op de bedrijfsman, die weinig administratief geschoold is en toch voor de betekenis van doelmatige administratie en commerciële organisatie moet worden gewonnen. Wij wensen de Contactgroep Opvoering Productiviteit gaarne veel succes toe met deze nuttige publicatie.

PENSIOEN- EN SPAARFONDSENWET - TEKST EN COMMENTAAR, uitgegeven door het Centraal Sociaal Werkgevers-Verbond

door H. G. Hagelen

Over de Pensioen- en Spaarfondsenwet zijn reeds verschillende boeken en brochures, alsook tal van artikelen in diverse vak- en dagbladen verschenen.

In Januari 1953 ontvingen vele werkgevers de brochure „Pensioen- en Spaarfondsenwet - Tekst en Commentaar", uitgegeven door het Centraal Sociaal Werkgevers-Verbond, Kneuterdijk 8 te Den Haag. Dit buitengewoon goed geslaagde en keurig verzorgde boekje van 72 pagina's is aan het hierboven genoemde adres verkrijgbaar voor

leden van het C.S.W.V. tegen de prijs van ƒ 1,40. Het zou mij echter sterk verwonderen als de lezers van dit blad, die bij uitstek geroepen zijn om, al of niet in samenwerking met specialisten, hun cliënten over de werking en toepassing der Pensioen- en Spaarfondsenwet te adviseren, bij het C.S.W.V. tevergeefs zouden aankloppen. Wellicht zouden de bestellingen kunnen of moeten lopen over Uw organisatie.

Zoals de titel van de brochure reeds aangeeft, is de wetstekst daarin vermeld en voorzien van commentaar. Daaraan gaat een algemene inleiding vooraf.

Ge zult dit mooi gedrukte boekje, dat is geschreven in een heldere trant, binnen een paar uren kunnen uitlezen. Neemt U die kleine moeite, en U zult er evenmin spijt van hebben als ikzelf had.

Tijdens mijn lektuur maakte ik enige kanttekeningen, welke mij vermeldenswaard lijken, omdat zij enkele misverstanden zouden kunnen ophelderen. Aannemende dat U het boekje vóór U zult nemen, zal ik mijn opmerkingen maken met vermelding van de bladzijden van de brochure.

Blz. 7. Eenzijdige afkoop van verzekeringen door de werknemer zal inderdaad worden tegengegaan. Naar mijn mening moet het echter mogelijk blijven, verzekeringen die verzekeringtechnisch afkoopbaar zijn, af te kopen met samenwerking van werknemer enerzijds en werkgever of stichting anderzijds. Levensverzekeringmaatschappijen en adviseurs moeten er dus voor zorgen, dat die mogelijkheid openblijft.

Mits men hierbij de nodige voorzorgsmaatregelen neemt, zal voorkomen worden dat de verzekeringsuitkeringen worden besteed voor „wat anders" dan voor de werknemer en diens naaste betrekkingen.

Overigens kan de constellatie ook een zodanige zijn, dat een stichting eenzijdig tot afkoop kan overgaan en de pensioenuitkering in eigen beheer en voor eigen risico neemt. De stichting moet dan een fonds met voldoende draagvlak zijn.

Evenals ik meent ook kennelijk het C.S.W.V., dat een werkgever onder geen omstandigheid *gehouden* mag zijn om door dik en dun dotaties of premiebetalingen te verrichten. Bij een deugdelijke constructie van statuten en reglementen kan de werkgever geen slachtoffer worden van zulk een gehoudenheid.

Blz. 11. De Wet heeft wél toepassing voor regelingen ter verkrijging van uitkeringen ineens, mits het spaarfondsen betreft voor oudedagsverzorging. Daaraan kunnen dan ook kapitaalverzekeringen zijn gekoppeld, ja zelfs wel pensioenverzekeringen. Maar een regeling welke alléén uit kapitaalpolissen bestaat, valt niét onder de wet. Onder „gemengde" verzekering verstaan wij een verzekering van kapitaal na bepaald aantal jaren of terstond bij vroeger overlijden, en niét een verzekering welke zowel eenmalige als periodieke uitkering in uitzicht stelt, zoals bijv. de ideaalverzekering. Hier is de brochure, ook in haar toelichting overigens, eventjes mis.

Blz. 15. Hoewel een fonds niet van rechtswege een einde neemt tegelijk met het bestaan van een onderneming, kan men wel bepalen dat bij liquidatie der onderneming ook het fonds zal liquideren. Dan zijn echter maatregelen nodig ter beveiliging van de pensioengerechtigden, ongeacht of het om ingegane dan wel nog niet ingegane pensioenen gaat.

Art. 2, lid 2, der wet kan een kwaad ding zijn, als men bepaalde werknemers wil uitsluiten van de pensioenregeling welke geldt voor de groep waartoe zij behoren. Het beste zal zijn, indien het een slechts voorlopige uitsluiting betreft, deze werknemers een verklaring te laten tekenen van die strekking, of als het een definitieve uitsluiting betreft, hen schriftelijk en definitief afstand te laten doen.

Blz. 16/17. Wanneer een werkgever of stichting optreedt als verzekeringnemer, profiteert men van het gereduceerde collectieve premietarief der levensverzekeringmaatschappij. Wil men de weg van art. 2 sub 3C volgen, en dus de werknemers in de gelegenheid stellen, zelf verzekeringen te sluiten, dan dienen werkgever of stichting enerzijds en werknemer anderzijds verzekeringnemers te worden, daar anders het hogere individuële premietarief moet worden toegepast.

De polissen vereisen hier in elk geval wel een bizondere constructie, welke van geval tot geval weer kan verschillen.

De opvatting, dat vrouw en kind van een werknemer moeten worden geacht, aan de onderneming „verbonden" te zijn, is m.i. niet juist. Men moet het zó stellen, dat de rechten op ouderdoms-, invaliditeits-, weduwe- en wezenpensioen worden verleend aan de *werknemer*, die in feite aan de onderneming is „verbonden".

Voor commanditaire vennoten en voor firmanten-directeuren kan men onmogelijk een „pensioen"regeling maken, laat staan dat op regelingen voor deze personen de Wet toepasselijk zou kunnen zijn. Daarentegen is de wet wel van toepassing op de regeling voor de directeur-enig-aandeelhouder, zij het dan ook dat ten deze geen stringente wetseisen tot het uiterste zullen worden gesteld.

Blz. 18. Met het oog op art. 2, lid 2, der Wet moet men in statuten en reglementen van een fonds vooral de bepaling opnemen, dat een werknemer zijn aanspraken ont-

leent aan zijn toelating als deelnemer en dat dus de regeling niet geldt voor hen, die niet uitdrukkelijk zijn toegelaten.

Blz. 19. Dit slaat ook nog even terug op de vorige pagina's. De opvatting, dat een reeds-gepensionneerde niet aan de onderneming is „verbonden", moet juist worden geacht in algemene zin.

Niet juist is echter de opvatting, dat een voortijdige reservering voor pensioenen welke pas bij het verlaten van de dienst worden toegekend, onderworpen is aan vennootschaps- of inkomstenbelasting. Zulk een reserve *kan* namelijk zijn een reserve ter gelijkmatige verdeling van kosten en lasten, een zogenaamde egalisatiereserve, zoals ook de reserve voor assurantie eigen risico er één is die belastingvrij kan worden opgebouwd. De hier gesignaleerde foutieve opvatting hebben wij ook in een ander wetscommentaar aangetroffen. Dergelijke misvattingen ontsieren het geheel, en zij kunnen zowel werkgevers als sommige hunner adviseurs op een dwaalspoor brengen.

Blz. 20/21. Hier komt duidelijk uit, dat, overeenkomstig mijn zienswijze, het C.S.W.V. van mening is dat de werkgever althans in principe niet gehouden behoeft te zijn om zijn dotaties of premieoffers te blijven voortzetten, en dat de wet daarentegen wil zorgdragen voor het veiligstellen van *eenmaal verkregen* (dus afgezonderde) pensioenvermogens. Terecht wordt er in het boekje op gewezen, dat door herverzekering bij een levensverzekeringmaatschappij de werkgever of de stichting tevens het solvabiliteitsrisico moet overdragen. Een bepaling volgens welke de werkgever de pensioenuitkeringen garandeert, behoort dan ook in een goed statuut niet thuis, want ze legt op de onderneming een last welke redelijkerwijs niet gedragen behoeft te worden.

Blz. 22. Uit art. 3 der Wet blijkt, dat een spaarfonds, dienende voor weduwe- en wezenverzorging, of dienende om een werknemer een ruim aantal jaren vóór zijn pensionnering of liever gezegd: ontslag wegens hoge leeftijd, kapitaal in handen te spelen, buiten de wet valt. Hoewel deze uitleg zeker niet in de bedoeling van de wetgever heeft gelegen, en fondsen als de hier bedoelde niet groot in aantal en evenmin in groten getale te verwachten zijn, meen ik hier toch de vinger te leggen op een bepaalde kortzichtigheid van wetgeverszijde.

Blz. 25/26. Het is enigermate geruststellend, dat ook volgens een officieel oordeel de Minister niet mag treden in een beoordeling omtrent de grootte der toegezegde pensioenen, maar de wettelijke mogelijkheid tot zulk een bemoeizucht ligt toch open en bloot. Hier wordt aan de Overheid bij de Wet formeel een te grote macht gegeven. Een werkgever, die zijn personeel slechts *f* 1,— ouderdomspensioen toezegt, is toch altijd nog béter dan een werkgever die in het geheel geen pensioen toezegt. De Overheid heeft zich met deze zaken in het geheel niet in te laten, want zij liggen uitsluitend op het terrein van de particuliere beslissing. Wanneer een Overheid — vaak terecht — meent dat het hier of daar slechts treurig gesteld is met de pensioenvoorzieningen, kan zij een staatsverzekering instellen mits de volksvertegenwoordiging dit toestaat, en dat is reeds gebeurd en zal in de toekomst wel wéér geschieden.

Blz. 28. Indien in een bedrijf slechts één pensioenfonds bestaat, met verschillende pensioenreglementen voor aangewezen werknemersgroepen (arbeiders, bazen, afdelingschefs in de fabriek, kantoorpersoneel, stafpersoneel), zal men de eis van pariteit in het fondsbestuur slechts kunnen vervullen door naast het fondsbestuur te doen optreden bestuurscommissies met leden uit die groepen, waarbij dan de commissieleden samen met de werknemersleden in het fondsbestuur-zelve, te beslissen krijgen over zaken welke hun bepaalde groep aangaan, uiteraard weer samen met de werkgeversleden van het fondsbestuur. Mij is althans één dusdanige constructie in de praktijk bekend.

Blz. 29. Het is opmerkelijk, dat in art. 7, lid 1 sub h sprake is van de „financiële toestand van het fonds" welke wijziging in de rechten en verplichtingen nodig kan maken. Dit duidt wellicht in tweeërlei richting:

a. wanneer door tegenslagen een fonds beleggings- of andere verliezen lijdt, kunnen de pensioenen worden verminderd, in 't algemeen bij noodlijdendheid,
b. noodlijdendheid kan mede ontstaan doordat de werkgever zijn dotaties niet meer kan of wil volbrengen, en blijkbaar kan dit alles, buiten de werkgever om, op de fondsleden worden afgewenteld.

Men begrijpe mij goed: Ik ben het daarmede geheel en al eens, maar natuurlijk moet de goede trouw van een werkgever worden voor-ondersteld. Een werkgever kan niet „zomaar" een fonds in de steek laten of niet langer de verzekeringspremiën betalen. Dan zou trouwens zulk een werkgever zonder twijfel met de rechter in aanraking kunnen komen. Het lijkt mij mogelijk, reeds bij voorbaat het onverbindend zijn van dotaties en premiebetalingen door de werkgever, vast te leggen. Dan komt niet de rechter, maar misschien wel de fiscus er aan te pas. We moeten in allen geval aannemen, dat een werkgever die een pensioenregeling een aanvang doet nemen, te goeder trouw van plan is, die regeling geheel te doen slagen. Onder bepaalde omstandigheden kan hij echter evenzeer te goeder trouw zijn wanneer hij later dit plan laat varen. Voor-

waarde is enkel en alleen: wat de werkgever eenmaal aan de regeling heeft betaald, zal hij nooit terug krijgen.

Blz. 35. Men kan voor de toepassing van art. 8, lid 2 der Wet uitgaan van de normale jaardotaties of -premiën welke de werkgever heeft bekostigd, dan wel méde van hetgeen gedoteerd of in koopsom betaald is in verband met de backservice welke bij opneming van de werknemer in de regeling bestond. Naar mijn persoonlijke mening behoort die backservice er wél bij. In tal van gevallen zou overigens bij niet-uitbetaling van de backservicewaarde bij ontslag, de fiscus activering bij de werkgever tot het bedrag dier backservice kunnen eisen, en daarmede verdwijnt dan wellicht 50-80 % der backservice in de staatskas.

Blz. 36. De wettelijke eis om bij tussentijds ontslag ook een premievrij weduwepensioentje mee te geven als zulk een pensioen in uitzicht was gesteld, zal op praktische bezwaren stuiten bij eigen-beheer-fondsen. Het komt mij voor, dat voor de toekenning van zulk een premievrij weduwepensioen het fonds als eis kan stellen, dat de ontslagene zich geneeskundig laat onderzoeken en genoegen neemt met een levensverzekeringspolis voor dat pensioen, dan wel zonder keuring genoegen neemt met een wat hogere aanspraak op premievrij ouderdomspensioen.

Het verval van aanspraken bij ontslag om dringende redenen vindt men in zo goed als alle pensioenregelingen, welke van vóór de wetsinvoering dateren. Of men nu de reglementen werkelijk moet gaan wijzigen, is voor mij de vraag. Ik meen namelijk, dat deze ontbindende voorwaarde van rechtswege nietig zal blijken te zijn. Pas wanneer men het pensioenstatuut in zijn geheél gaat herzien, moet men uit praktische overwegingen alle bepalingen schrappen welke tóch van rechtswege nietig zijn.

Blz. 40. Dekking van het risico van invaliditeitspensioen bij het verzekeringsbedrijf is inderdaad zeer moeilijk, soms welhaast onmogelijk in de vorm waarin een fonds of werkgever zulk een pensioen wil toezeggen of reeds toezegde. Naar mijn mening kan de dekkingseis noch hier noch elders worden gesteld ten aanzien van onverzekerbare risico's.

Blz. 41. Weliswaar eist de Wet tenminste om de vijf jaar een actuarieel verslag, maar een fondsbestuur moge nochtans zijn wiskundig bureau *jaarlijks* opdracht tot het opmaken van de rekening geven. De jaarlijkse berekening benadert beter dan schattingen de waarschijnlijke werkelijkheid, en ze is bovendien nodig ter verkrijging van het juiste inzicht in de toestand van een fonds. Van jaar tot jaar zal daarenboven de onderneming haar dotaties aan het fonds, fiscaal goed moeten kunnen verantwoorden. Zonder jaarlijkse wiskundige berekening kan zij dit eigenlijk niet.

Blz. 46. Het C.S.W.V. meent, dat een pensioenregeling actuarieel te verantwoorden moet zijn, en staat niet alléén wanneer het zegt, dat derhalve een pensioengrondslag welke verband houdt met het laatstverdiende salaris, van overheidswege bezwaren zal ontmoeten. Het komt mij echter voor, dat de Verzekeringskamer geen bezwaar behoeft te maken, zolang bij elke verhoging van de pensioengrondslag de wiskundige berekening geschiedt méde met in achtneming van de verhoogde backservicewaarde, en daarenboven de werkgever getrouw doteert wat de actuaris in verband hiermede nodig acht. Pas wanneer ten deze een discongruentie gaat optreden, moet de Overheid ingrijpen. Hetzelfde geldt t.a.v. correcties in het fondsactief bij ingang van weduwe-, wezen- en invaliditeitspensioenen voor zover deze niet gedekt zijn door herverzekering.

Blz. 50 t/m 53. Over de toepassing der art. 15 en 16 der Wet. Van den beginne af heb ik mij in de *praktijk* gekeerd tegen de suggestie als zou men vóór een zeer bepaalde datum een fonds moeten oprichten of reorganiseren, teneinde te kunnen profiteren van de aanpassingsmogelijkheden. Het C.S.W.V. verwijst ons nu nog eens heel rustig naar art. 29. Met het betoog als zodanig ben ik het niet geheel eens, wel echter met de tendens ervan. Ik zou eraan willen toevoegen: Een Overheid, die de onderneming zou willen opofferen aan het ideaal van een volkomen-solvente pensioenregeling, zou het paard achter de wagen spannen.

Dit zijn dan wel mijn belangrijkste opmerkingen naast de tekst van dit voortreffelijke boekje.